

Funkcja miejsca w kontekście rewitalizacji przestrzeni centralnej miasta na przykładzie Mysłowic

The function of place in the context of central town space revitalization – Mysłowice town case study

Jerzy Runge, Weronika Dragan

Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Ekonomicznej
ul. Będzińska 60, 41-200 Sosnowiec, Polska
e-mail: jerzy.runge@us.edu.pl, weronika.dragan90@gmail.com

Abstract. The aim of paper is to show the need for the revitalization of Mysłowice town center. This space has significant historical values. Authors present the changes of city spatial forms – together them changed the functions and social role too. The functional regress and degradation of buildings connected with former city-forming functions (border, transport and industry objects) were identified. The Old Town district of Mysłowice is not attractive space for inhabitants of other town districts now. The social interactions are limited and we can observe that the impact of town center is marginalized. The local authorities lead the revitalization processes now, but their character is initial. The Old Town of Mysłowice is the main problem for local authorities.

Słowa kluczowe: dzielnica staromiejska, Mysłowice, degradacja zabudowy, funkcje miejskie, rewitalizacja
Key words: the Old Town district, Mysłowice, buildings degradation, urban functions, revitalization

Wprowadzenie

Z uwagi na kontekst przedmiotowy, przestrzeń miasta może być znaczeniowo postrzegana wielorako. O ile w geografii osadnictwa przyjmuje się zasadniczo rozróżnienie przestrzeni morfologicznej oraz funkcjonalnej, o tyle w geografii społecznej przestrzeń miejską możemy interpretować z ekologicznego, kulturowego i społecznego punktu widzenia (Lisowski 2003). W zależności od tego, na jakich elementach i relacjach koncentrujemy uwagę, to odpowiednio: w pierwszym przypadku – przedmiotem zainteresowania jest rodzaj i skala zaspokojenia podstawowych potrzeb, stopień przystosowania człowieka do środowiska fizycznego, jak i organizacja użytkowania przestrzeni miejskiej, w drugim – rodzaj i struktura różnorodnych znaczeń, wartości odnoszonych do danej przestrzeni, w trzecim zaś przypadku hierarchiczna struktura relacji społecznych (Chojnicki 1988, Jałowiecki, Szczepański 2002). Tym samym przestrzeń można interpretować w ujęciu realnym (mierzalnym), percepcyjnym czy też wyobrażeniowym (Tuan 1987).

Jak zauważa B. Jałowiecki (1988) punktem wyjścia w badaniach powinna być percepcja i waloryzacja przestrzeni, a następnie analiza jej przyswojenia i wytwarzania, co zasadniczo zmierza w kierunku identyfikacji stopnia ładu przestrzennego i społecznego. Nie ulega wątpliwości, iż proces uspołecznienia badań geograficzno-osadniczych pozwolił rozpatrywać przestrzeń miasta zasadniczo z czterech punktów widzenia: ekonomicznego, społecznego, kulturowego i humanistycznego (Maik 2012, s. 41). Niezależnie od przyjęcia określonej orientacji metodologicznej, złożoność struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta może wymagać podejścia systemowego. Stąd m.in. wynikają próby wykorzystania koncepcji terytorialnego systemu społecznego (Chojnicki 1988) w problematyce miejskiej. Wymieniona w tytule artykułu koncepcja funkcji miejsca stanowi przykład systemowego podejścia do kwestii systemów miejskich. A. Suliborski (2001) podkreślił, iż miasta są przede wszystkim miejscem zaspokajania różnorodnych potrzeb. Realizacja owych potrzeb stanowi pochodną czterech elementów: formy miejsca, sposobu eksploatacji miejsca, społecznej percepcji miejsca oraz społecznej wartości miejsca. Pierwsze dwa elementy można traktować jako materialno-organizacyjne funkcje miejsca w przestrzeni miasta, natomiast pozostałe dwa – jako społeczne funkcje miejsca. Tym samym (Suliborski 2001, s. 56-57): „(...) funkcja miejsca stanowi zawsze korelat jego treści materialno-informacyjnych oraz przypisywanych mu społecznych znaczeń i wartości. Jest ona związana z możliwością urzeczywistnienia określonych potrzeb człowieka – materialnych i duchowych. Funkcja miejsca jest dla podmiotu obiektywno-subiektywnym doznawaniem miejsca, a jej subiektywizm stanowi pochodną cech biologicznych i kulturowych człowieka (...)”.

Zagadnienie identyfikacji funkcji miejsca ujawnia się wyraźnie w miastach wymagających rewitalizacji przestrzeni centralnej, która w historii danego ośrodka odgrywała ważną rolę, organizującą ład przestrzenny. Jednym z miast konurbacji katowickiej, w którym zarówno problem ładu przestrzennego, społecznego, jak i gospodarczego odgrywa szczególną rolę, są Mysłowice. Pomimo bezpośredniego sąsiedztwa ze stolicą województwa, tj. Katowicami, miasto w świadomości społecznej postrzegane jest słabo, raczej w kontekście problemów dalszych przemian (górnictwo węglowe, dualność struktury przestrzenno-funkcjonalnej). Tymczasem długa historia miasta, obecność zabytkowego układu urbanistycznego, pełnienie przez Mysłowice na przełomie XIX i XX w. roli miasta o znaczeniu światowym czy też narastanie wyraźnych tendencji regresyjno-polaryzacyjnych, powodują konieczność wskazania kierunków dalszych przemian tego miasta. Celem artykułu jest przedstawienie problemu degradacji przestrzeni centralnej Mysłowic w świetle zasygnalizowanych tendencji.

Obszar i metody badań

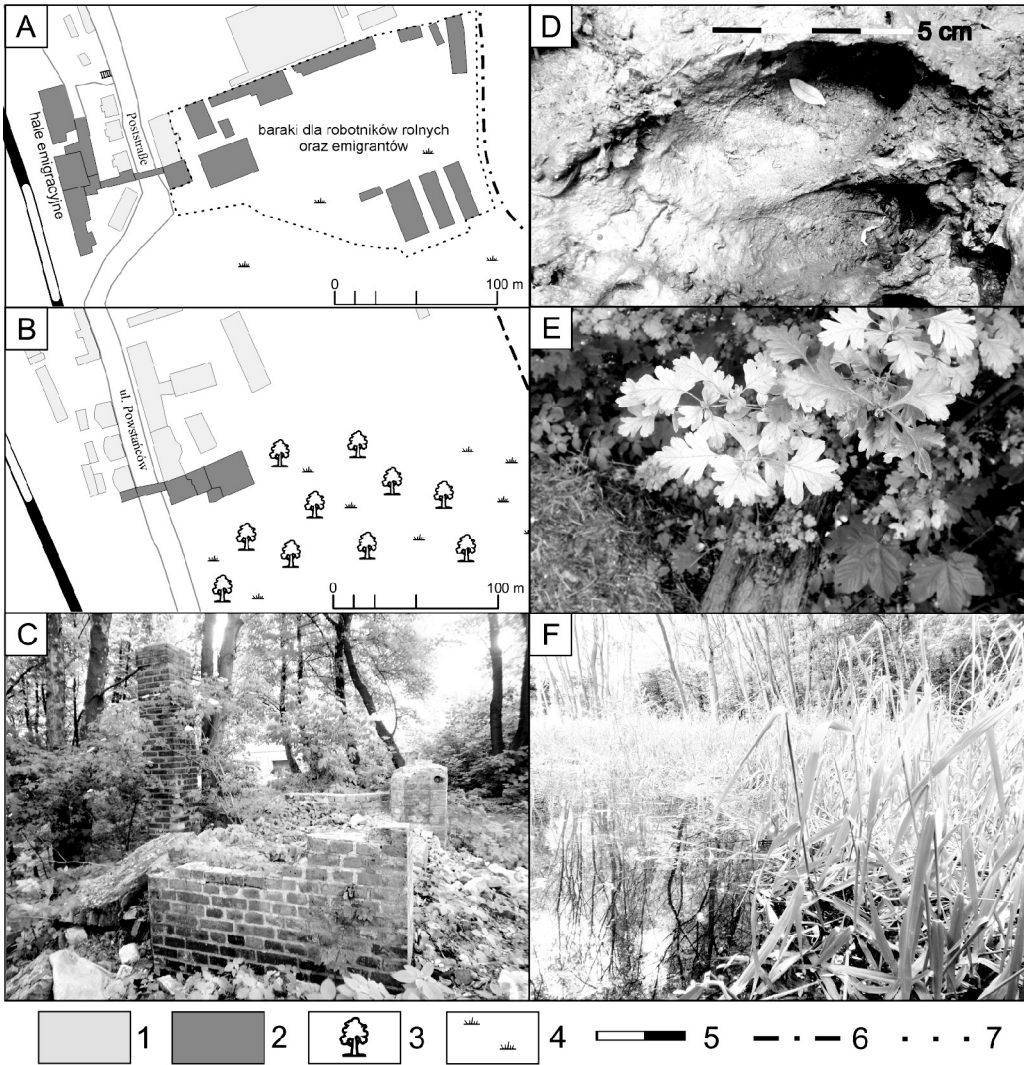
Mysłowice są miastem na prawach powiatu położonym na Wyżynie Śląskiej w dolinach Czarnej Przemszy i Przemszy oraz należą do miast tworzących rdzeń konurbacji katowickiej. Zespół ten, stanowiący region bardzo silnie zainwestowany, zlokalizowany jest w centralnej części województwa śląskiego. Konurbacja rozciąga się równoleżnikowo od Gliwic w części zachodniej po Dąbrowę Górniczą na wschodnim krańcu zespołu. Współcześnie Mysłowice posiadają powierzchnię 65.5 km² i zamieszkiwane są przez 72.8 tys. mieszkańców. Przedmiot badań stanowiło centrum, będące staromiejską częścią miasta, które w wyniku rozrostu terytorialnego badanego ośrodka po 1945 r. uległo peryferyzacji względem całości „organizmu” miejskiego. Obszar badań znajduje się obecnie w północno-wschodniej części miasta, a jego rozwój urbanistyczny ogranicza linia kolejowa (od strony zachodniej) oraz koryto Czarnej Przemszy (od strony wschodniej). Badana przestrzeń stanowi rdzeń współczesnych Mysłowic i posiada znaczące walory architektoniczno-urbanistyczne.

Niewątpliwie przedmiotem niniejszych badań jest krajobraz w znacznym stopniu przekształcony przez człowieka, który – ze względu na swoją strukturę i funkcje pełnione na rzecz społeczeństwa – zaliczyć należy do krajobrazu miejskiego (Richling, Solon 2011). Analizę oparto na badaniach historycznych, które obejmowały kwerendę archiwalnych materiałów kartograficznych (plany miasta), ikonograficznych

z początków XX w. oraz pisanych – głównie ksiąg adresowych w języku niemieckim (Adressbuch). W latach 2013-2014 przeprowadzono również inwentaryzację urbanistyczną współczesnej struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru badań. W ramach badań terenowych z jednej strony zwracano uwagę na fizjonomię i morfologię zabudowy, natomiast z drugiej – na pokrycie terenu w częściach niezabudowanych, dokonano wtedy także oznaczenia roślin występujących na wspomnianych fragmentach (Rutkowski 2008). Ponadto przeprowadzono analizę porównawczą układu funkcjonalno-przestrzennego z początku XX w. oraz współczesnego, co umożliwiło określenie zmian w zagospodarowaniu przestrzennym obszaru badań.

Wyniki

W pierwszej kolejności wychodzi się od analizy przekształceń morfologiczno-funkcjonalnych, zwracając uwagę na przemiany zabudowań związanych z szeroko pojętymi funkcjami granicznymi. Zalicza się do nich między innymi teren dawnej stacji emigracyjnej (rejestracyjnej), który niegdyś obejmował szereg baraków noclegowych dla emigrantów, budynek urzędu granicznego, kolejny obiekt mieszczący kontrolę lekarską oraz hale emigracyjne, a także budynek stacji rejestracyjnej wraz z hotelem „Bahnhof” (Dworcowym) – (ryc. 1A). Cały kompleks zajmował powierzchnię ok. 23 000 m², a w trakcie II wojny światowej pełnił rolę Policyjnego Więzienia Zastępczego. Do czasów współczesnych zachowały się jedynie pomieszczenia dawnej kontroli lekarskiej, zaadaptowane pod halę sportową Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji, a także budynek agentury emigracyjnej oraz hotelu, pełniący obecnie funkcję mieszkalną (Dragan 2014). Z kolei na fragmentach pozostałych po likwidacji zabudowań barakowych zachodzi proces postępującej sukcesji roślinności (ryc. 1B). Stwierdzono tu występowanie m.in.: brzozy brodawkowatej (*Betula pendula*), głogu jednoszyjkowego (*Crataegus monogyna*) i klonu jawora (*Acer pseudoplatanus*) – (ryc. 1E), a w runie masowo trzcinnika piaskowego (*Calamagrostis epigejos*) na terenach dobrze nasłonecznionych, natomiast w miejscach zacienionych niecierpka drobnokwiatowego (*Impatiens parviflora*). Na fragmentach podmokłych występuje trzcina pospolita (*Phragmites australis*) – (ryc. 1F) i wierzba biała (*Salix alba*). Ponadto zidentyfikowano ślady buchtowania wskazujące na występowanie dzików (*Sus scrofa*) oraz spostrzeżono tropy jeleni (*Cervus elaphus*) – (ryc. 1D) i saren (*Capreolus capreolus*). Wynika z tego, iż zwierzęta te podlegają synantropizacji, migrując w pobliże zabudowań w poszukiwaniu pokarmu. Fragmenty zarastające są dodatkowo zaśmiecanie przez okolicznych mieszkańców oraz zanieczyszczone przez nielegalny zrzut ścieków komunalnych. Jedynymi śladami po istniejących tu niegdyś zabudowaniach są zdewastowane pozostałości obmurowań (ryc. 1C).

Objaśnienia: 1 – zabudowa, 2 – zabudowania stacji emigracyjnej, 3 – zadrzewienia, 4 – łąki, 5 – linia kolejowa, 6 – granica/rzeka, 7 – obszar stacji emigracyjnej

Explanations: 1 – buildings, 2 – buildings of emigration station, 3 – wooded areas, 4 – meadows, 5 – railway line, 6 – border/river, 7 – area of emigration station

Ryc. 1. Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne obszaru dawnej stacji emigracyjnej (A): współczesny układ przestrzenny (B), pozostałości obmurowań (C), trop jelenia (D), głóg jednoszyjkowy i klon jawor (E), zarośla trzciny pospolitej (F)

Fig. 1. Functional and spatial transformations of former emigration station area (A): contemporary spatial pattern (B), ruins of walls (C), track of *Cervus elaphus* (D), *Crataegus monogyna* and *Acer pseudoplatanus* (E), scrubs of *Phragmites australis* (F)

Znaczący wpływ na rozwój Mysłowic miała również infrastruktura kolejowa, która obejmowała dworzec pasażerski i towarowy, dodatkowy wydzielony peron stacji emigracyjnej oraz dużą parowozownię. Współczesny stan obiektów kolejowych cechuje się substandardem, a sama kolej nie odgrywa zauważalnej roli w gospodarce miasta. Dworzec pasażerski częściowo wyłączono z użytkowania, nieczynne są kasy biletowe i poczekalnia dla podróżnych (od 2012 r.). Pozostałe pomieszczenia zaadaptowane zostały do pełnienia funkcji pozatransportowych (sklep z antykami wraz z kawiarnią i kościół zielonoświątkowy). W podobny sposób przekwalifikowany został dworzec towarowy, głównie pod działalność związane z budownictwem, a także serwis samochodowy. Przedstawiona aktualna forma użytkowania obiektów pokolejowych w Mysłowicach jest jedną z możliwości adaptacji infrastruktury kolejowej. Jak podkreśla D. Załuski (2009) prowadzi ona najczęściej do całkowitej dekapitalizacji tego typu obiektów. Niewątpliwie cały zespół zabudowań kolejowych i pokolejowych istotnie oddziałuje na negatywny odbiór dzielnicy staromiejskiej na skutek nieustannej degradacji stanu technicznego budynków oraz licznie występujących pustostanów (m.in. parowozownia).

Kolejną funkcją miastotwórczą obszaru badań był przemysł, który w konurbacji katowickiej na szerszą skalę rozwinął się w połowie XIX w. i miał dwojaki wpływ na rozwój funkcjonalno-przestrzenny miast. Z jednej strony niezaprzeczalnie przyczyniał się do przyspieszenia ich rozwoju ekonomicznego, natomiast z drugiej oddziałował negatywnie na stan tkanki miejskiej, a zwłaszcza zespołów zabudowy staromiejskiej. Ze względu na szkody górnicze w latach 70. XX w. wyburzono kwartał historycznych kamienic we wschodniej części badanego obszaru, a w latach 80. XX w. rozbiórce poddano całość zabudowy północnej pierzei lokacyjnego rynku (Dragan 2013). W okresie maksymalnego rozwoju Mysłowic w dzielnicy staromiejskiej zlokalizowane były trzy duże zakłady przemysłowe (przędzalnia lnu, walcownia cynku, gazownia), a w jej bliskim sąsiedztwie dodatkowo Kopalnia „Mysłowice”. Do chwili obecnej całkowitej likwidacji uległ zakład włókienniczy, a działkę przeznaczono pod budynek Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej. W tym przypadku mamy do czynienia z kreacją nowych funkcji wraz z kompleksem zabudowań. Z zespołu obiektów dawnej gazowni pozostał jedynie budynek zarządu, w którym obecnie ma siedzibę Wydział Geodezji i Katastru Urzędu Miasta, natomiast pozostały teren został przekształcony na parking. Pozytywnym przykładem praktyki rewitalizacyjnej jest niewątpliwie przystosowanie dawnej walcowni „Kunegunde” pod dyskont spożywczy i inne usługi.

W drugiej kolejności zwrócono uwagę na percepcję oraz rolę społeczną centrum miasta. Należy w tym miejscu podkreślić, iż podsystem urbanistyczny jest ściśle powiązany z podsystemem społecznym (Wallis 1977). Tym samym, wraz z postępującą degradacją tkanki miejskiej, następuje również obniżenie statusu ekonomicznego mieszkańców, co przejawia się we wzroście patologii społecznych. Oddziałuje to negatywnie na sytuację gospodarczą dzielnicy, likwidacji ulegają działalności egzogeniczne (miastotwórcze o zasięgu co najmniej regionalnym), rośnie natomiast udział placówek o charakterze endogenicznym (o zasięgu lokalnym). W opinii mieszkańców Mysłowic występuje wyraźny niedosyt placówek kulturalno-oświatowych, w tym szczególnie brak kina, teatru oraz niedostatek ośrodków kulturalnych dla dzieci i młodzieży (Szczurowska 2000), jednakże problem postrzegania wyposażenia funkcjonalnego obszaru badań jest słabo rozpoznany. Obserwuje się osłabienie zasięgu oddziaływania centrum miasta, gdyż mieszkańcy południowych dzielnic badanego ośrodka, o wiejsko-miejskim charakterze struktury funkcjonalno-przestrzennej, nie utożsamiają się z Mysłowicami (ich centrum). Interakcje społeczne zostały zmarginalizowane do spraw *stricte* urzędowych, podczas gdy przestrzeń ta na początku XX w. tętniła życiem, a obecnie – poza godzinami pracy instytucji samorządowych – „świeci” pustkami. Miejsce to utraciło swoje *genius loci*, a postępująca degradacja tkanki miejskiej wpływa na negatywny odbiór dzielnicy staromiejskiej. Wzbudza ona poczucie przygnębienia i wzmacnia złe wrażenie estetyczne zarówno dla mieszkańców pozostałych dzielnic miasta, jak i osób przyjeżdżających z innych miejscowości.

Jak już wcześniej kilkakrotnie wspomniano, badany obszar jest najstarszą częścią Mysłowic, tym samym posiada on zabytkowy układ architektoniczno-urbanistyczny. Jednakże ład przestrzenny tej staromiejskiej centralnej przestrzeni jest niejednokrotnie zaburzony poprzez silnie kontrastujące z historycznym

budownictwem wielokondygnacyjne zabudowania z prefabrykatów. Skutkuje to niespójną strukturą funkcjonalno-przestrzenną obszaru badań. Inny problem wynika z systematycznej degradacji substancji mieszkaniowej, tj. najstarszych kamienic z przełomu XIX i XX w. Stwierdzono liczne pustostany, niszczące elewacje budynków, zaniedbane podwórza oraz opuszczone lokale gospodarcze. Najbardziej zadbanym i zrewaloryzowanym rejonem jest plac Wolności, przy którym mieszczą się budynki Urzędu Miasta. W pozostałych częściach dzielnicy zauważa się jedynie symboliczne praktyki rewitalizacyjne, ponadto obejmujące głównie obiekty usługowe (np. Komenda Miejska Policji, dawna walcownia). Władze samorządowe podjęły również próbę odnowy najważniejszego terenu zieleni miejskiej w obrębie badanego obszaru – Parku Zamkowego. Z jego historyczną, zachodnią częścią wiążą się początki miasta, ponadto jest on cenny przyrodniczo ze względu na liczne drzewa będące pomnikami przyrody. W ramach projektu rewitalizacji przestrzeni Parku wzbogacono o elementy małej architektury oraz poprawiono nawierzchnię alejek, jednak nie jest to zabieg wystarczający i zaznacza się dalsza konieczność przystosowania tego typu przestrzeni do rzeczywistych potrzeb mieszkańców. W chwili obecnej funkcja centrum historycznego stopniowo słabnie (Miejski Program Rewitalizacji... 2008), a staromiejska dzielnica jest jednym z głównych obszarów problemowych miasta. Podkreślenia również wymaga kwestia, iż miasto nie posiada dostatecznych zasobów finansowych do przeprowadzenia kompleksowej rewitalizacji badanej przestrzeni. Władze samorządowe Mysłowic podejmują próby działań rewitalizacyjnych, jednakże mają one charakter epizodyczny i tym samym są zdecydowanie niewystarczające względem poziomu degradacji zabudowy. Dzielnica staromiejska nadal pozostaje głównym obszarem problemowym – jak zauważają I. Kantor-Pieraga i R. Krzysztofik (2011, s. 255) „*Obszar ten pomimo lokalizacji w centrum miasta ma charakter przestrzeni peryferyjnej, nieatrakcyjnej, zaniedbanej, mało interesującej. Regeneracji funkcji miejskich nie sprzyja ani lokalizacja Urzędu Miasta, ani głównego dworca kolejowego (...)*”.

Dyskusja

Potrzeba zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich staje się współcześnie coraz istotniejszym wyzwaniem dla decydentów krajowych, regionalnych i lokalnych. Jak wcześniej podkreślono problem ten zaznacza się szczególnie silnie przede wszystkim w obrębie zdegradowanych miast na obszarach zurbanizowanych, w tym szczególnie w strefie węzłowej konurbacji katowickiej. We wspomnianej najsilniej zurbanizowanej strefie konurbacji znajduje się 17 miast, z czego aż pięć uzyskało prawa miejskie w okresie feudalnym: Będzin, Bytom, Czeladź, Gliwice i Mysłowice. Główne „ognisko”, wokół którego rozwijały się wyszczególnione ośrodki, stanowił centralny plac w postaci lokacyjnego rynku (Kantor-Pieraga et al. 2011). Z drugiej strony – miasta konurbacji katowickiej w znacznej mierze rozwijały się w oparciu o industrializację, a także budowę linii kolejowych w II połowie XIX w. Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi niektórych ośrodków był ponadto ówczesny podział polityczny. Jak podkreśla S. Cieśla (1988) w pobliżu historycznych dzielnic miast górnośląskich bardzo często lokalizowane były duże zakłady przemysłowe. Ponadto swoje piętno odcisnął okres gospodarki centralnie planowanej i związana z nim polityka urbanistyczna. Konsekwencją powyższych procesów było przemieszanie zabudowy historycznej z obiektami przemysłowymi i powojenną zabudową mieszkaniową z prefabrykatów, co doprowadziło do licznych kontrastów urbanistycznych oraz zaburzenia ładu przestrzennego. Drastycznym przykładem degradacji historycznego zespołu urbanistycznego jest Będzin, gdzie w latach 70. XX w. przez rynek została przeprowadzona droga w kierunku Dąbrowy Górniczej (Bierwiaczonek 2007). Za inny przykład posłużyć może centralny fragment śródmieścia Bytomia, w przypadku którego wyburzono część historycznej zabudowy rynku, w tym budynek ratusza (Runge, Spórna 2011). Z uwagi na zachodzenie powyższych procesów we współczesnych śródmiejskich częściach miast wskazane jest prowadzenie zabiegów rewitalizacyjnych (Muzioł-Węclawowicz 2009).

Podsumowanie

Dzielnica staromiejska Mysłowic cechuje się wysokim stopniem dekapitalizacji substancji urbanistycznej. Problem ten nie dotyczy wyłącznie miasta objętego badaniami, lecz dotyka większość ośrodków miejskich w konurbacji katowickiej, w tym szczególnie położonych w jej strefie węzłowej. Problematyka ta jest również sygnalizowana w literaturze przedmiotu, a obszary historycznych zespołów zabudowy wręcz predysponowane są do działań rewitalizacyjnych.

Większość zaprezentowanych przykładów przekształceń relikwów historycznych, które niegdyś świadczyły o rozwoju i ponadregionalnej pozycji Mysłowic, podlega obecnie znacznej degradacji. Uwarunkowane jest to często zmianą funkcji miejsca danego obiektu. Zaznaczająca się sukcesja funkcji w niektórych przypadkach nieco polepszyła stan techniczny zabudowy, jednak zabiegi rewitalizacyjne mają przeważnie charakter epizodyczny. Zanik kluczowych czynników – położenia nadgranicznego i utrata wiodącej roli transportu kolejowego, w znacznej mierze przyczynił się do adaptacji historycznych obiektów budowlanych do pełnienia nowych funkcji, jednak nie zawsze niosą one za sobą poprawę stanu technicznego tkanki miejskiej. Najgorzej pod tym względem prezentuje się infrastruktura kolejowa, która stanowiła niegdyś jeden z kluczowych czynników rozwoju miasta, a obecnie podlega głębokiej i wciąż postępującej dekapitalizacji. Podobnym przykładem jest teren dawnej stacji emigracyjnej, której zmiana funkcji z egzogenicznej na endogeniczną, a nawet mieszkalną, doprowadziła do dekapitalizacji zabudowań oraz postępującej sukcesji roślinności. Innym problemem jest stan substancji mieszkaniowej, na odnowę której nie pozwala trudna sytuacja ekonomiczna jej właścicieli i władz samorządowych miasta. W konsekwencji przestrzeń, która winna być „wizytówką” Mysłowic, zmagą się ze znaczącymi problemami funkcjonalno-przestrzennymi.

Literatura

- Bierwiaczonek K. 2007. Przestrzenie znaczące i puste: Percepcja przestrzeni miejskiej Będzina, Cieszyna, Mikołowa i Żywca. W: Majer A. (red.) Socjologia miasta: Nowe dziedziny badań. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, p. 123-141.
- Chojnicki Z. 1988. Koncepcja terytorialnego systemu społecznego. Przegląd Geograficzny 4, p. 491-509.
- Cieśla S. 1988. Stare dzielnice w strukturze miast. W: Jałowiecki, B., Kaltenberg Kwiatkowska, E. (red.) Procesy urbanizacji i przekształcenia miast w Polsce. Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Sekcja Socjologii Miasta, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, p. 138-150.
- Dragan W. 2013. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Rynku w Mysłowicach od feudalizmu po współczesność. W: Sitek S. (red.) „Stare i nowe” problemy badawcze geografii społeczno-ekonomicznej: Z. 5. Polskie Towarzystwo Geograficzne, Oddział Katowicki, Sosnowiec, p. 207-220.
- Dragan W. 2014. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Starego Miasta w Mysłowicach w latach 1913-2013. Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Jałowiecki B. 1988. Społeczne wytwarzanie przestrzeni. Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa, p. 263.
- Jałowiecki B. and Szczepański M.S. 2002. Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, p. 444.
- Kantor-Pietraga I. and Krzysztofik R. 2011. Zmienność funkcji miasta i przestrzeni publicznej na przykładzie Mysłowic: 1911-2011. W: Jażdżewska I. (red.) XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna miast. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, p. 245-356.
- Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R. and Runge J. 2011. Problem rynku jako przestrzeni publicznej w wybranych miastach konurbacji katowickiej. W: Jażdżewska I. (red.) XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna miast. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, p. 97-112.

- Lisowski A. 2003. *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, p. 198.
- Maik W. 2012. *Podstawy teoretyczno-metodologiczne studiów geograficzno-miejskich: Studium z metodologii geografii miast*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz, p. 179.
- Miejski Program Rewitalizacji dla Miasta Mysłowice na lata 2008-2013. 2008. Urząd Miasta Mysłowice, Mysłowice (<http://www.bip.myslowice.pl/data/dataPublicator/081007rewitalizacja.pdf>).
- Muzioł-Węclawowicz A. 2009. *Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich*. W: Jarczewski W. (red.) *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe: T. 4*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków, p. 25-87.
- Richling A., Solon J. 2011. *Ekologia Krajobrazu*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 464.
- Runge J., Spórna T. 2011. *Przestrzeń publiczna w wybranych miastach województwa śląskiego*. W: Jażdżewska I. (red.) *XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna miast*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, p. 231-243.
- Rutkowski L. 2008. *Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 814.
- Suliborski A. 2001. *Funkcje i struktura funkcjonalna miast: Studia empiryczno-teoretyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, p. 73.
- Szczurowska M. 2000. *Usługi centrum miasta Mysłowic w 1998 roku*. Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Sosnowiec.
- Tuan Y-F. 1987. *Przestrzeń i miejsce*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, p. 251.
- Wallis A. 1977. *Miasto i przestrzeń*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, p. 305.
- Załuski D. 2009. *Tereny pokolejowe PKP S.A. – szanse i możliwości przekształceń na nowe funkcje miejskie*. W: Jarczewski W. (red.) *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe: T. 4*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków, p. 199-242.